

БЮЛЕТЕНЬ
УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
З ДОСЛІДЖЕННЯ
ВІСІМНАДЦЯТОГО
СТОЛІТТЯ

Випуск 3, 2024

BULLETIN
OF THE UKRAINIAN
SOCIETY FOR EIGHTEENTH-
CENTURY STUDIES

Issue 3, 2024

**Бюлетень Українського товариства
з дослідження вісімнадцятого століття, випуск 3, 2024**

**Bulletin of the Ukrainian Society
for Eighteenth-Century Studies, Issue 3, 2024**

ЗМІСТ / CONTENTS

- 5 Слово президента товариства / Greeting from the President of USECS
- 6 Проведені конференції / Past Conferences
- 11 Привітання / Greetings
- 15 Публікації членів товариства в 2023 році / Publications of USECS Members in 2023
- 25 Рецензії книжок / Book Reviews
- 31 Наукові проєкти / Research Projects

СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА

Шановні колеги!

Попри війну наше товариство продовжує існувати й розвиватися. Щоправда, на жаль, не такими швидкими темпами як би нам того хотілося. Проте, упродовж минулого року нам вдалося реалізувати ряд поставлених перед собою раніше завдань. Перш за все, як і планувалося, наша організація стала повноправним членом міжнародної спільноти. Офіційне входження до складу Міжнародного товариства з дослідження вісімнадцятого століття (ISECS) відбулося на 16-му конгресі організації, що 3-7 липня 2023 р. проходив у м. Римі (Італія). По-друге, незважаючи на всі труднощі ми також провели Другу конференцію нашого товариства на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка 25-27 жовтня 2023 р. Також ми підготували другий, спеціальний, випуск бюлетеня товариства: «Суспільство, влада та ідентичності в ранньомодерній Україні: збірка есеїв на пошану Зенона Когути» та взяли участь у симпозіумі з нагоди 80-ліття шановного професора.

Незважаючи на те, що не всі оголошені нами раніше плани вдалося реалізувати, зокрема запуск веб-сайту й заснування часопису все ще перебувають на стадії осмислення, ми досить оптимістично дивимось у майбутнє. Непоганим майданчиком для публікацій текстів членів товариства став новозаснований Українським католицьким університетом часопис «Ukrainian Historical Review/ Український історичний огляд», де вже надруковані й готуються до друку статті учасників наших конференцій та планується обговорення кількох наукових монографій присвячених XVIII ст. Крім того, розпочато підготовку наступної – третьої конференції товариства, проведення якої планується спільно з польськими колегами у 2025 р.

Більш детальну інформацію про ці та інші наукові події, а також нові книжки й публікації ви знайдете на сторінках цього бюлетеня. Користуючись нагодою звертаюся до вас з проханням подавати до бюлетеня інформацію про круглі столи, симпозіуми та наукові конференції, що стосуються нашої теми, а також надсилати огляди нових видань з історії, літератури й культури українського XVIII століття.

*З повагою,
Юрій Волошин, президент
Українського товариства
з дослідження XVIII століття*

ПРОВЕДЕНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / PAST CONFERENCES

Звіт Українського товариства з дослідження вісімнадцятого століття про участь у Шістнадцятому конгресі Міжнародного товариства з дослідження вісімнадцятого століття (3-7 липня 2023, Рим)

3-7 липня 2023 року на базі двох італійських університетів у Римі (Сап'єнца і Тор Бергата) відбувся Шістнадцятий конгрес Міжнародного товариства з дослідження вісімнадцятого століття (International Society for Eighteenth century Studies, ISECS). Конгрес, який проводиться один раз на чотири роки і щоразу збирає від 600 до 1200 науковців з усіх куточків світу, є найбільш численним і престижним в академічному світі науковим заходом для фахівців з історії, культури та літератури вісімнадцятого століття. ISECS є транснаціональним товариством, яке на сьогоднішній день об'єднує 34 національних товариств.

Цьогорічний конгрес у Римі став надзвичайно важливою подією в діяльності Українського товариства з дослідження вісімнадцятого століття, яке було засновано в 2021 році. На церемонії урочистого відкриття конгресу українську делегацію було запрошено на сцену, де президентка ISECS (2019-2023), проф. Пенелопа Корфілд, тепло привітала українських науковців, а згодом до її привітання долучилися усі присутні в залі, які стоячи оплесками виказали підтримку присутнім українським делегатам та усім українським фахівцям з XVIII століття в їхньому лиці. На загальних зборах ISECS, які пройшли 6 липня у рамках конгресу, Українське товариство офіційно набуло членства в Міжнародному товаристві з дослідження вісімнадцятого століття.

До складу української делегації на конгресі увійшли 20 дослідників і дослідниць, які представили наукові та навчальні установи як в Україні, так і поза її межами (див. перелік науковців із зазначенням установ нижче). Вони отримали можливість представити свої дослідження у царині довгого XVIII століття в Україні (1650-1830). Українські науковці виступили у складі українських і міжнародних панелей, доповідаючи англійською та французькою. З програмою конгресу можна детально ознайомитися на його офіційному сайті (<https://www.isecs-roma2023.net/>).

Одну з панелей було присвячено виходу англomовної колективної монографії *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History* (McGill-Queen's University Press and CIUS Press, 2023) за редакцією Зенона Когута, Володимира Склокіна, Франка Сисина та Лариси Білоус. Варто зазначити, що авторами 10 з 23 есеїв, представлених у науковому виданні, є члени Українського товариства: Вадим

Ададуров, Андрій Бовгиря, Юрій Волошин, Володимир Маслійчук, Ігор Сердюк, Микола Симчич, Володимир Склокін, Олексій Сокирко, Людмила Посохова, Максим Яременко. Після представлення видання Володимиром Склокіним, учасниці панелі Катерина Диса, Світлана Потапенко, Наталія Сінкевич поділилися своїми думками про видання, а також разом з аудиторією жваво обговорили враження від ознайомлення з книжкою.

Під час конгресу члени української делегації мали нагоду поспілкуватися як з іноземними колегами, так і між собою у неформальних заходах. Наступний 17-й Конгрес Міжнародного товариства з дослідження вісімнадцятого століття проходитиме у Сарагоському університеті в Іспанії у 2027 р.

Члени Українського товариства у складі делегації:

Вадим Ададуров (Український католицький університет)

Іван Альмес (Український католицький університет)

Андрій Бовгиря (Інститут історії України НАН України)

Наталія Волошкова (Університет Казимира Великого, Польща)

Юрій Волошин (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка)

Катерина Диса (Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Юрій Зазуляк (Український католицький університет)

Олег Журба (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

Тетяна Литвинова (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

Світлана Потапенко (Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України; Університет Гете, Франкфурт-на-Майні)

Людмила Посохова (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Оксана Прокоп'юк (Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»; Університет Гете, Франкфурт-на-Майні)

Сергій Сєряков (Харківський державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди)

Наталія Сінкевич (Мюнхенський університет Людвіга Максиміліана)

Володимир Склокін (Український католицький університет)

Валентина Соболь (Варшавський університет)

Ольга Ткачук (Національна бібліотека Оссолінських у Вроцлаві)

Михайло Тупиця (Український католицький університет)

Ганна Філіпова (Гетеборзький університет)

Олександр Ходаківський (Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

підготувала Наталія Волошкова

Запрошуємо всіх науковців (особливо аспірантів і молодих вчених), які досліджують історію, культуру та літературу довгого XVIII століття, стати членами Українського товариства!

ПРИВІТАННЯ / GREETINGS

Щирі вітшування нашому колезі Олексію Сокирку за отримання значних відзнак (Nagroda Przeglądu Wschodniego XXXI EDYCJA ZA ROK 2023 в категорії „Dzieła Zagraniczne” і Міжнародної премії Івана Франка) за книгу «Козацький Марс. Держава та військо козацького Гетьманату в добу мілітарної революції 1648 - 1764» (Київ: Темпора, 2023)

Український історик Олексій Сокирко отримав заслужені нагороди за книжку над котрою працював шістнадцять років, але вочевидь, ще від часів написання кандидатської дисертації. І у даному разі – велика монографія (912 с.) не лише нетривіальний наслідок великої праці, це постанова низки питань, що мають викликати чи уже викликали істотні дискусії.

Мілітарна революція, як і будь який тривалий процес, не підпадає під чіткі термінологічні визначення. Це зрозуміло – перехід від помісного і найманого війська до регулярної армії, але той процес супроводжується великими змінами у соціальних структурах, економіці, культурі (медицині, освіті) тощо. Описати ці зміни всеохопно дуже важко. Сам Автор це визнає наприкінці свого «Прологу». Засновок Олексія – козацьке військо Гетьманату дуже пов'язане з військом Речі Посполитої і дана «тяглість» збережена у тих чи інших формах. Трапляється дослідник так і називає нове державне утворення Річ Посполита Козацька. Так, Козацька революція здійснювалася на мілітарному ґрунті і офіційна назва нової державності – Військо Запорозьке. Запозичення з Речі Посполитої були дуже помітні і виразні у Гадяцьких статтях 1658 р., де передбачалося навіть створення кварцяного війська «Великого князівства Руського» (але дані статті угоди цікаві передусім як нереалізований проект, а не констатація реальних прагнень В.М.).

Особливу увагу Автор надає «страху перед регулярством» реформування козацького війська убік регуляризації служби, загроза, що повисла перед гетьманськими полками під час творення Російської імперії на початку XVIII ст. Але виклики консолідували еліту і плани реорганізації козацького війська при їх реалізації незрідка містили місцеву, локальну складову. Козацьке військо було не надто ефективно під час далеких від «домівки» походів.

Важливим для майбутніх дослідників є розділ про козацьке військо як таке з відступами про малі, але необхідні групи – музик, цилюрників, військових слуг. «Плутана система управління і урядів» відображалася і на соціальній строкатості козацького війська (тут Олексій Сокирко визнав

важливий симбіоз: архаїчних степових спільнот і реєстрового козацтва (взорваного на річпосполитські порядки)). Тут, видається визнання становості за козацтвом (Станове козацьке військо (С.212), визнання козаків станом «що сформувався у другій половині XVII ст.» (С.283)) мабуть ще потребуватиме обумовлень.

Перед читачем постає широка палітра козацьких проблем: реєстр, землеволодіння і питання мобілізації. Стрімка втрата козацьких володінь на користь церкви і старшини спричиняли і тупикові ситуації з приводу чисельності і мобілізаційних можливостей козацького війська. У даному разі «кризи» вирішувалися наявністю найманого війська чи «наймитів» у козацьких полках. Війна за польську спадщину і потреба козацького війська для ведення війни з османами призвела і до спроби реформування 1735 – 36 рр., це аж ніяк не перша спроба реформи і дослідник уміло продовжує наратив як щодо попередніх, так і подальших уніфікаційних проектів і спроб їх реалізації. Оповідь базована переважно на архівному матеріалі певно одна з найкращих інтерпретацій історії імперських реформ на даному просторі 30-х – 40-х років XVIII ст.

Особливий розділ присвячений найманому війську Гетьманщини, «що так і не перетворилося з війська на армію» (с.521), але з дослідницького боку

фаховий підхід Олексія Сокирка показує важливість функціонування таких військових структур подекуди дуже визначальних і їх трансформацію у небагатовисловну «гетьманську гвардію». Досить показові приклади особливостей функцій такого роду військ.

Уже взятий за взірець попередній і сучасний устрій Речі Посполитої відбився на наявності у Гетьманщині надвірних і приватних військ, що також не пережили трансформації до «регулярства». Тут знову ж важливий соціальний контекст поруч із військовим, зокрема існування важливої групи – «курінчиків», певно ж і як свідчення важливих перетворень притаманних соціуму з процесами оселяювання і форм експлуатації козацьким керівництвом підлеглих, але це виходить за рамки цього великого й ретельного дослідження.

Окремі розділи присвячені артилерії козацького Гетьманату впритул до процесу виробництва пороху і зброї (тут доводилося йти у руслі перетворень, а то і відставати від російської імперської армії) і «мілітарному урбанізму» функціонування укріплень, фортець, гарнізонів (це окрема тема, що ж напевно потребуватиме розробок).

Вивчення історії освіти та появи спеціалізованої літератури не лише щодо військової справи на сьогодні залишається одним із найзапотребованіших напрямків дослідницьких ініціатив. Але брак матеріалу і власне, відсутність світських друкарень, залучення вихідців з Гетьманщини до творення імперських

навчальних військових закладів у столицях змушують лише зважати на проекти і порівняння, робити припущення дані складнощі дуже відчутні у відповідному розділі. Козацька еліта змушена була озиратися на діяння предків, а не здійснювала раціональні перетворення у військовій сфері.

Окремий розділ присвячено військовим реформам Кирила Розумовського, що певним чином є окремим дослідженням. Автор досить таки критично ставиться до «епохи Розумовського», але і приводить чимало надзвичайно важливих фактів та інтерпретацій щодо запровадження «новизни»: одностроїв, вишколу для дітей, маневрів, зміни в «артилерійському відомстві» – усі ті зміни не приводили до якісних зрушень і радше творили ілюзію реформування напередодні скасування козацького війська. Вочевидь, робота Олексія Сокирка – перше велике узагальнення із заздалегідь поставленими високими вимогами і до подальших студій.

Книжку видано на гарному папері і вона ілюстрована оригінальними зображеннями. Правління Українського товариства з дослідження XVIII ст. приєднується до визнання заслуг цієї праці і вважає «Козацький Марс...» визначним здобутком української історіографії.

Володимир Маслійчук

ПУБЛІКАЦІЇ ЧЛЕНІВ ТОВАРИСТВА В 2023 РОЦІ / PUBLICATIONS OF USECS MEMBERS IN 2023

Монографії / Monographs

Волошин Юрій, *Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри)*. Львів: Український католицький університет 2023. 420 с. (Серія «Київське християнство», т. 30) [Voloshyn Yurii, *Parish Community. The Pyriatyn Protopopiya in the Second Half of the 18th Century (Social, Historical and Demographic Dimensions)* Lviv: Ukrainian Catholic University, 2023. 420 p. (Kyivan Christianity Series, vol. 30)].

Сокирко Олексій, *Козацький Марс: Держава та військо Козацького Гетьманату в добу Мілітарної революції, 1648–1764* [Sokyрко Oleksii, *Cossack Mars: the State and the Army of the Cossack Hetmanate During the Military Revolution, 1648-1764*]. - Київ: Темпора, 2023. - 912 с., іл., карти.

Яременко Максим, *Церковні празники та релігійна ідентичність: українські та російські місяцеслови кінця XVIII ст.* – Львів: УКУ, 2023. – 272 с. [Yaremenko Maksym, *Church Feasts and Religious Identity: Ukrainian and Russian Menologia of the Late Eighteenth Century*, Lviv: UCU, 2023, 272 p.]

Колективні монографії / Edited books

Ададуrow Вадим, Бабинський Анатолій, Зайцев Олександр (ред.), *Образи митрополита Андрея Шептицького в публіцистиці й історіографії української діаспори, 1944 – 1989 рр.*: колективна монографія за ред. Вадима Ададуrowa. Львів: Вид-во УКУ, 2023. 260 с. [Vadym Adadurov, Anatolii Babynskiy, Oleksandr Zaitsev. *Images of Metropolitan Andrei Sheptyts'kyi in Ukrainian Diaspora Journalism and Historiography, 1944-1989*, Collected Volume by Vadym Adadurov. Lviv: Ukrainian Catholic University Publishing House, 2023. 260p.]

Volodymyr Sklokin, Kohut Zenon, Sysyn Frank, with Larysa Bilous (eds), *Eighteenth Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual*

History. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press and Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023. 648 p.

Статті у наукових журналах / Journal Articles

Ададуrow Вадим, “Російсько-українська війна через призму теорії цивілізацій”, *Український історичний огляд*, випуск 2, 2023, p. 155-175. [Adadurov Vadym, “The Russian-Ukrainian War through the Prism of the Theory of Civilizations”, *Ukrainian Historical Review*, Issue 2, 2023, p. 155-175]

Друздєв Олег, “Скарга командування XI армійського корпусу Австро-Угорської армії щодо перешкод у використанні екскостелу єзуїтів у Львові в якості Гарнізонного храму”, *Військово-науковий вісник*, № 39, 2023, 102-110. [Druzdiev Oleh, Complaint of the command of the XI army corps of the Austrian-Hungarian army regarding obstacles in the use of the former church of the jesuits in Lviv as a Garrison temple, *Military Scientific Journal*, № 39, 102-110] DOI: 10.33577/2313-5603.39.2023.102-110

Друздєв Олег, Східні сюжети в історії Гарнізонного храму святих апостолів Петра і Павла (костел єзуїтів) у Львові, *Текст і образ: Актуальні проблеми історії мистецтва*, № 1(15), 2023, 100-112. [Druzdiev Oleh, “Oriental plots in the history of the Saints Peter & Paul Garrison church (Jesuit church) in Lviv”, *Text and Image: Essential Problems in Art History*, № 1(15), 2023, 100-112 DOI: 10.17721/2519-4801.2023.1.07

Затиліук Ярослав, «Московит безпідставно претендує на столичне місто України Київ, намагаючись відірвати його від України»: схема козацької історії в «Реляції про Київ» та у преамбулі «Конституції» П. Орлика, *Український історичний журнал*, №6, 2022, 48-65. [Zatyliuk Yaroslav, “The Muscovite Illegitimately Claims the Capital City of Ukraine, Kyiv, and Struggles to Break It From Ukraine”: The Scheme of Cossack History in The Report on Kyiv And in the Preamble to The Constitution by P. Orlyk, *Ukrainian Historical Journal*, (6)2022, 48-65] DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.06.048>

Затиліук Ярослав, Старовинні грецькі літери на фасаді Десятинної церкви та їх перші дослідники, *Ruthenica, Спеціальний випуск*. Київ, 2023. С. 136-161. [Zatyliuk Yaroslav, Ancient Greek letters on the facade of the Tith Church and its first researchers, *Ruthenica, Special issue*. Kyiv, 2023. P. 136-161] <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72e64013-5205-40a8-83f9-e7e01fb089bf/content>

Kovalenko Oksana, Liudmyla Babenko, Roman Lugovy, “Pottery Kilns of the end 17 – early 18 Century From the Town of Reshetylivka (Poltava Region)”, *Eminak*:

Scientific Quarterly Journal, 2023, N. 2 (42) (April-June), 167-206. DOI:10.33782/eminak2023.2(42).647

Кривошея Ігор, “Ян Креховецький (1805-1885) – вихованець василіян, повстанець, історик”, *Старожитності Лукомор'я*, (2), с. 20-31. [Kryvosheia Igor, “Jan Krechowiecki (1805-1885) – Basilian Monastery School Student, Rebel, Historian”, *Antiquities of Lukomorie*, (2), 20-31] DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.2.197>

Кривошея Ірина, “Історія козацько-старшинської родини XVIII ст. крізь документи: тестаменти Марковичів”, *Echa Przeszłości*, №1, 2023, 77-87. [Kryvosheia Iryna, “History of the prosperous class of Cossacks of the 18th century through documents – testaments of the Markovych family”, *Echa Przeszłości*, 2023. №1. С.77-87] DOI: [10.31648/ep.9297](https://doi.org/10.31648/ep.9297)

Кривошея Ірина, Повсякдення козацької старшини в жіночих тестаментях XVIII ст., *Старожитності Лукомор'я*, (4)2023, 9-18. [Kryvosheia Iryna, “Everyday life of the Cossack nobility in the female testaments of the 18th century”, *Antiquities of Lukomorie*, (4), 2023, 9-18]. <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.4.219>

Маслійчук Володимир, Білгородські митрополити і «черкаські звичаї»: книга та школа, Київська академія. 19 (2022), 153-176. [Masliychuk Volodymyr, “The Bielhorod metropolitans and ‘cherkasian habits’: books and school”, *Kyivan Academy*, 19 (2023), 153-176]. <https://doi.org/10.18523/1995-025X.2022.19.153-176>

Сєряков Сергій, “Криза в єзуїтському шкільництві Польської провінції ордену в другій половині XVII ст. і спроби її подолання: на основі практик львівського і ярославського св. Яна колегіумів”, *Український історичний огляд*, I, 2022, 89-102. DOI: 10.47632/2786-717X-2022-1-89-103 [Sieryakov Serhii, The Crisis in Jesuit Schooling in Order's Polish Province in the Second Half of the 17th Century and Attempts to Overcome It: Based on the Practice of L'viv College and Yaroslav St. John's College, *Ukrainian Historical Review*, I, 2022, 89-102. DOI: 10.47632/2786-717X-2022-1-89-103

Соболь Валентина, “Чудесне і реальне оздоровлення в час епідемії (Салоніцький 1724 рік Пилипа Орлика)”, *WIELKIE TEMATY KULTURY W LITERATURACH SŁOWIAŃSKICH. Slavica Wratislaviensia CLXXVII*, Wrocław, 2023, AUWr No 4135, Wrocław 2023, s. 103-112. <https://doi.org/10.19195/0137-1150.177.9>

Філіпова Ганна, “«Те, що я збираюся вчинити, буде по-різному трактоване світом»: самогубство, архів Чарльза Вітворта та «протиприродна поведінка»”, *Сіверянський літопис*, 2023. № 3. С. 127–136. [Filipova Hanna, “«What I am about to do will be interpreted differently by the world». Suicide, the Charles Whitworth Archive, and «Unnatural Behavior»”, *Siberian chronicle*, 2023. № 3. Pp.

127–136] DOI: 10.58407/litopis.230312

Ходаківський Олександр, “Оманлива очевидність: сучасні підходи до вивчення історії емоцій”, Наукові записки НаУКМА. *Історичні науки*, 5 (2022), с. 70–79. [Khodakivskiy Oleksandr, “Deceptive Obviousness: Modern Approaches to the Study of the History of Emotions”, *NaUKMA Research Papers. History*, 5 (2022), 70–79]

Шевчук Андрій, Маркевич Оксана, “Інститут городничого / поліцеймейстера в системі управління Російської імперії кінця XVIII – 60-х рр. XIX ст. (на матеріалах Волинської губернії)”, *Емінак*, 2023, № 3, С. 29-51. [Shevchuk Andrii, Markevych Oksana, “Institute of Governor/Police Chief in Governance System of Russian Empire of the Late 18th Century – 60s of the 19th Century (on Materials of Volyn Hubernia)”, *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2023. № 3(43), 29-51] [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).657](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).657)

Шевчук Андрій, Маркевич Оксана, “Хорунжі Волинської губернії (1797–1832): традиції Речі Посполитої в імперських практиках адміністрування”, *Інтермарум: історія, політика, культура*, 2023. № 12. С. 8-31. [Shevchuk Andriy, Markevych Oksana, “Khorunzhy of the Volyn province (1797-1832): traditions of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the imperial practices of administration”] <https://doi.org/10.35433/history.112046>

Шевчук Андрій, “Судова влада Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.) у мемуарній літературі”, *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2023. № 43, С. 80-89. [Shevchuk Andrii, “The judiciary of the Right-Bank Ukraine (the end of 18th – the first third of the 19th century) in memoir literature”, *Scientific Papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskiy State Pedagogical University. Series: History*. 2023. № 43, 80-89] <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-43-80-89>

Шевчук Андрій, “«Контрольована справедливість»: ревізійно-апеляційний процес у судах Правобережної України (1793-1825 рр.)”, *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 2, С. 5-19. [Shevchuk Andrii, “Controlled justice”: revision and appeal process in the courts of Right-Bank Ukraine (1793-1825), *Antiquities of Lukomorie*. 2023. № 2, 5-19] <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.2.196>

Шевчук Андрій, “Сенаторська ревізія 1799–1800 рр. у Правобережній Україні”, *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2023. № 44, С. 9-16. [Shevchuk Andrii, The senatorial inspection of 1799–1800 in the Right-Bank Ukraine. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskiy State Pedagogical University. Series History*, 2023. № 44, 9-16] <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-44-9-16>

Шевчук Андрій, Маркевич Оксана, “Волинський губернський магістрат: запровадження імперського судочинства (1796–1797)”, *Інтермарум: історія, політика, культура*, 2023. № 13. С. 30-49. [Shevchuk Andriy, Markevich Oksana, “Volyn provincial magistrate: introduction of imperial justice (1796-1797)”, *Intermarum: history, policy, culture*, 2023. № 13, 30-49] <https://doi.org/10.35433/history.1120558-31>

Adadurov Vadym, “From the Editor-in-Chief: Contemporary Research Approaches in Ukrainian Historiography and the Challenges of the Russian-Ukrainian War”, in *Ukrainian Historical Review*, Issue 2, 2023, p. 9-14.

Dysa Kateryna, “From Indifference to Obsession: Russian Claim to Kyiv History in Travel Literature of the 18th–early 19th Century”, *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. Vol. 10 (2023): 193–213. <http://kmhj.ukma.edu.ua/article/view/295336>

Kryvosheia Igor, Morawiec Norbert, “History and Memory in the Basilian School in Uman (1765-1834)”, *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, (1(41), 43-61. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.1\(41\).621](https://doi.org/10.33782/eminak2023.1(41).621)

Kryvosheia Igor, Morawiec Norbert, “Między szlachecką demokracją, rosyjskim samodziem a unicką duchowością – szkoła bazylianów w Humaniu”, *Echa Przeszłości*, (XXIV/2), с. 55–88. [Kryvosheia Igor, Morawiec Norbert, “Between noble democracy, Russian autocracy, and Uniate spirituality – the Basilian school in Uman”, *Echa Przeszłości*, (XXIV/2), p.55–88] DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.966>

Potapenko Svitlana, “Family Library as a Site of Memory: the Rozumovskys’ / Razumovskys’ Book Collection from the Mid-Eighteenth to the Early Twenty-First Century”, *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. Vol. 10 (2023): 145–168. <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.145-168>

Prokopuyk Oksana, “Hetmans’ Land Donations to the Orthodox Church: Motives and Expectations”, *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. Vol. 10 (2023): 169–191. <https://doi.org/10.18523/kmhj270983.2023-10.169-191>

Sobol Walentyna, “Skovoroda’s Poetry Translations into Polish. Theoretical Aspekts and Przctical Dimensions”, *Studia polsko-ukraińskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2023, nr 10, p.79-93. <https://doi.org/10.31338/2451-2958spu.10.6>

Zhurba Oleh, Lytvynova Tetiana, “Antiquity as an ideal and a factor in the formation of the intellectual landscape of Ukraine in the second half of the XVIII – early XIX centuries”, *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. Dnipro: DSU, 2023, v. 32, № 2, p. 27–34. DOI: 10.15421/272319

Voloshkova Nataliia, “Letters, Poems, Flowers, and Bluestocking Friendship: Mary Hamilton’s Collage-Biography of Mary Delany”, *The Review of English Studies*, Vol. 74, No. 314 April 2023, p. 322-339. <https://doi.org/10.1093/res/hgad012>

Розділи у колективних монографіях / Chapters in Edited Monographs

Альмес Іван, «Єретичні книги» у бібліотеці Дерманського монастиря 1791 року // Дермань і Мізоч в історії та культурі Волині / редкол.: А. Жив'юк (голов. ред.), А. Фелонюк (відп. ред.) та ін. Рівне 2023, вип. 3, с. 70–91 [Almes, Ivan. "Heretical books" in the Library of Derman Monastery, 1791 // Derman and Mizoch in the History and Culture of Volhynia, ed. by A. Zhyviuk, A. Feloniuk, Rivne 2023, issue 3, p. 70–91.

Григор'єва Тетяна, "Віднайдений фрагмент "Генерального діаріуша" великого посла Яна Гнинського до Османської імперії (1677—1678)" // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2022. – Т. 275: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. - С. 483-506. [Grygorieva T., «The Found Fragment of the 'General Diary' of the Great Ambassador Jan Gniński to the Ottoman Empire (1677—1678)» // Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. – Lviv, 2022. – Vol. 275: Works of the Commission on Special (Auxiliary) Historical Disciplines. - P. 483-506]

Кривошея Ірина, "Взаємини в старшинській родині XVIII ст. крізь офіційні документи та нарративні джерела: Марковичі", *Adnotam: Колективна монографія пам'яті Володимира Кривошеї (1958-2015)*. Київ, 2023. С.54-71. Серія «Козацька скарбниця». 214 с. [Kryvosheya Iryna, "Relations in the senior family of the 18th century through official documents and narrative sources: *Markovychi*", *Ad notam: Collective monograph in memory of Volodymyr Kryvosheia (1958-2015)*. Kyiv, 2023. P.54-71. «Cossack Treasury» series. 214 p.]

Adadurov Vadym, "Identities of Little Russian Society through the Prism of Napoleon's Russian Campaign", in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*, ed. by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank. E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press and CIUS Press, 2023, p. 202–217.

Bovgyria Andrii, "Cossack Historiography: A Vision of the Past and the Construction of Identities in the Hetmanate in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*, ed. by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank. E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press and CIUS Press, 2023, p. 598–628.

Iaremenko Maksym, "The Challenges of Unification and Disciplining Facing the Kyiv Orthodox Metropolitanate in the Eighteenth Century: The Case of Book Publishing", in *Eighteenth-Century Ukraine. New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Edited by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, and Frank E. Sysyn. Toronto: McGill-Queen's University Press and the Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023, p. 395–423.

Masliychuk Volodymyr, “The Cassack Starshyna of Sloboda Ukraine in the Seventeenth-Eighteenth Centuries: The ‘Family Clan’ and Attainment of Social Status”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*, ed. by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Kingston: McGill-Queen’s University Press and CIUS Press, 2023, p. 298–324.

Posokhova Liudmyla, “Orthodox Colleges in the Russian Empire (Second Half of the Eighteenth to the Beginning of the Nineteenth Century): Between Traditions and Innovations”, in *Eighteenth-Century Ukraine. New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Edited by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, and Frank E. Sysyn. Toronto: McGill-Queen’s University Press and the Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023, p. 471- 496.

Serdiuk Igor, “Regimental Cities of the Hetmanate in the Second Half of the Eighteenth Century: Governance, Economy, Demography”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*, ed. by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Kingston: McGill-Queen’s University Press and CIUS Press, 2023, p. 325–360.

Sklokin Volodymyr (with Zenon Kohut and Frank Sysyn), “Introduction”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural and Intellectual History*, ed. by Zenon Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press and Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023, pp. 3-26.

Sklokin Volodymyr, “Catherine II, Evdokim Shcherbinin, and the Abolition of Sloboda Ukraine’s Autonomy”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural and Intellectual History*, ed. by Zenon Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press and Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023, pp. 115-143.

Sokyrko Oleksii, “Between East and West: Understanding Early Modern Ukraine”, in *Ukraine’s Many Faces: Land, People, and Culture Revisited*. Edited by Olena Palko, Manuel Férez Gil. Independent Academic Publishing, 2023, p. 74-83.

Sokyrko Oleksii, “Military Reforms during the Hetmancy of Kyrylo Rozumovs’kyi, 1750–64”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Edited by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, and Frank E. Sysyn. Toronto: McGill-Queen’s University Press and the Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023, p. 247-276.

Sobol Walentyna, „Österreich und österreichische Motive in der Handschrift des Pylyp Orlyk“, *Österreich und die slawischen Länder Fragen des Kulturtransfers im Lichte von Literatur- und Kulturgeschichte*, Lausanne - Berlin - Bruxelles - Chennai - New York – Oxford, 2023, s. 13- 26.

Symchych Mykola, „The Teaching of Philosophy at the Kyiv-Mohyla Academy at the End of the Seventeenth to Eighteenth Century“, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*, ed. by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, Frank E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press and CIUS Press, 2023, p. 455–470.

Voloshyn Yurii, “Population distribution of the city of Poltava in the latter eighteenth century by age, gender, and marital status”, in *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Edited by Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, and Frank E. Sysyn. Toronto: McGill-Queen's University Press and the Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2023. p. 361-391.

Розділи в наукових збірниках/Chapters in Edited Volumes

Almes Ivan, Practices of monks in the Pochaiv monastery printing house of the 18th century // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні». Львів 2023, вип. 33, с. 63–72. [Scientific yearbook “History of religions in Ukraine. Lviv 2023, issue 33, p. 63–72] <https://doi.org/10.33294/2523-4234-2023-33-1-63-72>

Ганус Сергій, “Китайська цивілізація і держава у філософських та всевітньо-історичних побудовах німецького Просвітництва XVIII ст.”, *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матеріали XVI міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р.* Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 9-13.

Ганус Сергій, “Генеза парадигми романтизму в німецькій культурологічній та філософсько-історичній думці доби пізнього Просвітництва”, *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20–21 квітня 2023 р.* У 2 ч. Ч. 1 / За ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2023. С. 6-8. URL: <http://rio-khsac.in.ua/konfer.html>

Ганус Сергій, “Юстус Мьозер як репрезентант романтизму та «локальної історії» в німецькій історичній думці пізнього Просвітництва 2-ої пол. XVIII ст.”, *Проблеми історичної регіоналістики та мікроісторії: Збірник тез Всеукраїнської наукової конференції з нагоди 175-ї річниці від дня народження Павла Рябкова та 65-ї річниці від дня народження Сергія Шевченка, м. Кропивницький, 18–19 жовтня 2023 року.* Кропивницький: РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. С. 126-128.

Журба Олег, Краєзнавчі зацікавлення Ганни Кирилівни Швидько // Дніпровська Сліо: зб. ст. на пошану професора Г.К. Швидько (1944–2022). Дніпро: Герда, 2023, с. 39-50. [Zhurba Oleh, Local history interests of Hanna Kyrylivna

Shvydko // Dniprovska Clio: a collection of articles in honor of Professor H.K. Shvydko (1944–2022). Dnipro: Gerda, 2023, pp. 39–50]

Затиліук Ярослав, Нові відомості про ремонт Десятинної церкви в 1760-х роках (за документальними матеріалами Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського) / *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 3-5 жовтня 2023 р.)*. Київ, 2023, с. 528-531. [Zatyliuk Yaroslav, New information about the renovation of the Tiche church in the 1760s (based on the documents of the Institute of manuscript of Vernadsky National library of Ukraine) / *Library. Science. Communication. Current topics of preservation and innovation in the development of scientific libraries. Materials of the international scientific conference (Kyiv, 3-5 October 2023)*. Kyiv, 2023. P. 528-531] http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004726.pdf

Затиліук Ярослав, “Панегірик гетьману Івану Самойловичу у «Скарбниці Потребній» Йоанікія Галятовського (1676) та витoki козацьких історичних репрезентацій початку XVIII ст.”, *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 3-5 жовтня 2023 р.)*. Київ, 2023. С. 941-944. [Zatyliuk Yaroslav, The eulogy to hetman Ivan Samoylovych in the ‘Skarbnycia potrebna’ by Ioanykyi Haliatovski and the origins of the historical representations of the Cossacks at the beginning of the 18th century / *Library. Science. Communication. Current topics of preservation and innovation in the development of scientific libraries. Materials of the international scientific conference (Kyiv, 3-5 October 2023)*. Kyiv, 2023. P. 941-944] http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004726.pdf

Коваленко Оксана, Берест Ю., “Глиняна баклага XVII ст. з фондів Охтирського краєзнавчого музею”, *Батуринська старовина*, Ніжин, 2023, 70-74. [Kovalenko O., Berest Yu., Clay baklaga 17th century. From the collection of the Okhtyrskyi Museum, *Baturynska starovyna*, 2023, 70-74.] https://shron1.chtyvo.org.ua/Kondratiev_Ihor/Boiarske_zemlevolodinnia_na_Osterschyni_za_universalamy_Ivana_Mazepy.pdf?PHPSESSID=dm4u2s5jb35mh847fdlin7pa4s5

Литвинова Тетяна, Гетьманщина в творчості Г.К. Швидько // *Дніпровська Clio: збірник статей на пошану професора Г.К. Швидько (1944–2022)*. Дніпро: Герда, 2023, С. 29–38. [Lytvynova Tetiana, Hetmanship in the work of H.K. Shvydko // *Dniprovska Clio: a collection of articles in honor of Professor H.K. Shvydko (1944–2022)*. Dnipro: Gerda, 2023, pp. 29–38]

Литвинова Тетяна, Г. А. Полетика: соціальні орієнтири українського інтелектуала другої половини XVIII в. // *На перехрестях історії: студії на пошану С. І. Білоконя з нагоди 70-річчя* / Інститут історії України, Інститут української ар-

географії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2023, с. 464 – 476.
[Lytvynova Tetiana, G. A. Poletyca: social orientations of the Ukrainian intellectual of the second half of the 18th century // At the crossroads of history: studies in honor of S. I. Bilokon on the occasion of the 70th anniversary / Institute of History of Ukraine, Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies named after M. S. Hrushevskiy. Kyiv, 2023, p. 464 – 476] http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0017731

РЕЦЕНЗІЇ КНИЖОК / BOOK REVIEWS

Вадим Ададуrow. «Переставляючи слова у століттях». Інтелектуальна біографія Ілька Борщака. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2023, 540 с.

Спроба написати інтелектуальну біографію одного із найзначніших і рясноцитованих українських діаспорних діячів Вадимом Ададуrowим виявилася напрочуд вдалою. Ілько Борщак (Баршак) (1894 – 1959) опинився у певний час у «лабіринті ідентичностей», народжений у єврейській родині в Бесарабії (Російська імперія) під час великих потрясінь 1917 – 1918 рр. вибір молодого правника був на боці українства. Поліглот і авантюрик Борщак взявся співпрацювати з радянськими установами за кордоном і досліджувати українське минуле у французьких, голандських і шведських архівах.

У даному разі Автор зачепив теми, що стосуватимуться узагалі розуміння та інтерпретації кількох засадничих сюжетів української історії XVIII ст.:

характеристиці гетьмана Івана Мазепи, загалом проблем міжнародного контексту «мазепинської» доби, французьке Просвітництво і «українське питання». Усе це кілька розділів третьої частини книжки з промовистою назвою «Як science стала fiction, або Майстерність історичного містифікатора». Передусім йдеться про відому характеристику гетьмана Мазепи і його резиденції французьким посланцем Жаном-Казимиром Балюзом, що Борщак опублікував 1930 р., де гетьман описується вишуканою особою з європейською освітою. Але даного документа не виявлено в архівному фонді Балюза, ба

більше, напевно, на думку Вадима Ададунова, Борщак відтворює характеристику гетьмана за оригінальною оповіддю Данієля Крмана (священника у війську Карла XII), додаючи художності і вигадок. Балюз дійсно відвідував Мазепу, що підтверджується архівними даними, та чи залишив він хвалебну характеристику, залишається не вирішеним питанням. Уже сьогодні дані докази містифікації викликали бурхливу реакцію, де замість найважливішого аргументу наявності оригіналу чи іншої копії свідчень Жана-Казимира де Балюза у бік даної праці лунають зауваження, що Борщак помилився у відтворенні архівної легенди і не там шукали...та докази щодо фальшування даних очевидні. Наразі, після публікації цієї книжки, опис Балюза не може вважатися достовірним, як і множенні завдяки ньому подальші інтерпретації.

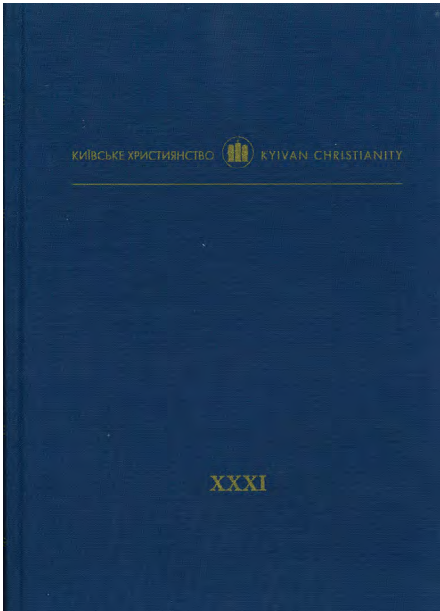
Дуже важливим є ще одне зауваження професора Вадима Ададунова про «українізацію Ільком Борщакком теми французького Просвітництва». Борщак дійсно відкрив 1922 р. сховок паперів Григора Орлика (сина наступника Мазепи Пилипа Орлика) у замку Дентевіль. Але поруч із наявною документацією невідомими лишаються оприлюднені емігрантом «Вивід прав України» і листування Григора Орлика з батьком. «Загалом метод Борщака полягав у формулюванні сенсаційних теорій без прямих доказів або ж у самостійному виготовленні цих доказів та додаванні їх до існуючих свідчень контекстуального характеру» (с.343). Приклади містифікацій змушують нас на сьогодні переглянути низку стереотипів про «Мазепу і мазепинців», діяльність «першої української політичної еміграції», увагу просвітників і енциклопедистів до України.

Зрозуміло, у своїй грі з минулим, Борщак не гребує скласти і «Десять заповідей для історика», що їх Вадим Ададунов публікує у додатках.

Дана книжка – дуже помітне явище в українській історичній лектурі, вона легко читається, викликає потребу ширших знань і залишає численні інтриги, неунікненні при дослідженні такої постаті.

Володимир Маслійчук

Максим Яременко. Церковні празники та релігійна ідентичність: українські та російські місяцеслови кінця XVIII ст. Львів: Видавництво УКУ, 2023. (Серія: Київське християнство. Т. XXXI).

Монографія Максима Яременка заторкує важливу тему подібностей і різниць в церковній історії сходу Європи XVIII ст. Календарі-місяцеслови визначають не лише літургійну складі культури».

Відправною точкою для майбутніх студій слугує київський календар-місяцеслов 1681 р. із вагомим порівнянням з подальшими виданнями протягом більше ніж столітнього періоду, з вилученими пізніше празниками і у зміні статусу (маркування) (усього 36-ти свят протягом 1681 – 1798 рр.). Так поволі Автор переходить до характеристик київських святців кінця XVIII ст., після численних уніфікаційних імперських синодальних реформ, ставлячи питання: чи стали ідентичними московські і київські святі, хоча сам на ньо-

го і відповідає: Київська Лавра (де і друкувалися книжки) і наприкінці століття прагнула наголосити на власній значимості і великій ролі самого Києва.

Не зовсім доречним структурно, а не змістовно нам видається дуже невеликий (7 сторінок, с. 81 – 88, серед яких дві ілюстрації) розділ «Чи існував усталений Московський соборник у XVIII ст.», за змін синодальної політики і синодальні стандарти зазнавали істотних змін, а з 30-х рр. церковний друк отримав ще й цензуру, і серію заборон. Тут доречне питання настільки ті питомі зміни вплинули на київські соборники, але те питання Максим Яременко успішно пояснює і розв'язує у наступних розділах.

Історик саме і пропонує нам палітру порівнянь щодо «київського Місяцеслова» і «синодального стандарту». Тут порівняння київського видання святців 1798 р. і московського синодального місяцеслова 1795 р. У київських почитаннях з 55 святих днів - 18 російського чи синодального походження. Ця третина, мабуть, не є визначальною, але доволі присутньою. Особливо щодо появи і нового імперського святого Олександра Невського. Саме це і спонукає поглянути на імперську політичну теологію і появу празника «Полтавської битви»,

дослідити генеалогію становлення політичних увічнень і святкувань церковними засобами.

Порівняльний метод виявиться панівним у даній праці. Говорячи про «київське християнство» годі оминати унійну церкву зі становленням власного календаря. У даному разі під кутом зору опиняються почаївські місяцеслови і підтверджується думка Ігоря Скочиляса, що уже під кінець XVIII ст. сформовано «програму конфесійного будівництва» уніатів. У Почаєві можна спостерігати відсутність чи брак не лише російських, але і київських святих і празників. Так, як метафорично, визнає Автор, з «одного» (київського) кореня виросло дві релігійні культури із певними різницями щодо празників і пошанувань. Та настільки були схожими місяцеслови на низинних рівнях навіть у Російській імперії? У центрі уваги дослідника опиняються, і є дуже доречними, порівняння метричних книг великої слободи Білопілья (щойноутворенної Слобідсько-Української єпархії) 1798 р. і київських церков на Печерську 1800 р., дані церкви однак перебували під істотними викликами: білопільські через близькість російських етнічних земель, а київські через наявність російського гарнізону на Печерську. Іменами яких святих і за якими місяцесловами називали щойнонароджених дітей священики. Тут висновок щодо східних від Києва теренів: «про поширення культу російських святих на Слобожанщині говорити не доводиться» (с.182). Київська празникова пропозиція виявиться доволі сталою на великих просторах.

Висновки Автора уже пропонують визначену перспективу: на кінець XVIII ст. на теренах України ми спостерігаємо фрагментовану «високу релігійну культуру», а до всього ж залишки київської традиції виявляться відмінними від синодального стандарту, тобто православна церква зберігала низку особливостей. Але не релігійна складова, а «етнічна традиційність» виявилася мабуть засадничою для історії простору у XIX ст.

Важливе дослідження цінне і своїм додатком. Це велика таблиця порівнянь празників у календарях київського, московського і почаївського друку кінця XVIII ст. Не можемо не зазначити дуже рідкісний і в основному оригінальний ілюстративний матеріал (титули книжок, гравюри, кужбушків іконних майстерень тощо).

Іван Костецький

Відомість про залінійні поселення Полтавського полку 1762 року: збірник документів / упорядкування, передмова, коментарі Олександра Сухомлина. Запоріжжя: ФОП Рябцев В.В., 2023. – 292 с.: іл.

Вищеназваний збірник продовжує серію «Джерела з історії Полтавського полку», засновану свого часу дослідником цієї проблеми, відомим полтавським істориком та краєзнавцем, Володимиром Мокляком. Його упорядник, молодий і перспективний науковець Олександр Сухомлин, пропонує читачам археографічну публікацію відомостей 1762 р. про ті поселення Полтавського полку, що були засновані в межиріччі річок Оріль та Самара й розташовувались за т. зв. Українською лінією.

Книга складається з передмови, документів та науково-довідкового апарату. Вона ілюстрована історико-художніми образами жителів залінійних поселень створеними відомим українським дослідником Сергієм Шаменковим.

Насправді передмов у виданні аж дві. У першій укладач розповідає про причини, що спонукали його до видання відомостей. Переказує обставини заснування й заселення регіону та історію укладання публікованих джерел. Там же Олександр Сухомлин, коротко характеризує інформативні можливості джерел та акцентує увагу на пастках у які може втратити не підготовлений дослідник. Також упорядник дякує Національному фонду досліджень України, грантова підтримка якого уможливила підготовку книги та видавцеві Віталію Рябцеву завдяки якому вона побачила світ. Друга – «Археографічна передмова», розповідає про специфіку передачі тексту джерела, написаного українською діловою мовою середини XVIII ст.

Друга частини книги – це два документи датовані одним числом – 27 січня 1762 р. Перший – «Відомість про розташовані за Українською лінією населені пункти з переліком мешканців, що походять з Гетьманщини, Правобережної України, Слобожанщини та Війська Запорозького Низового», а другий – «Відомість («сміта») поселень на території Війська Запорозького Низового, в яких

мешкають вихідці з Полтавського полку». Обидва ці джерела оформлені у вигляді таблиць. Перша відомість, що в оригіналі охоплює 68 аркушів рукописного тексту, містить преамбулу та розділена на три великі графи. У преамбулі повідомляється, що у відомості йдеться про те коли саме, де в яких місцях, виникли поселення й яке число мешканців у них проживало на 1762 р. У першій графі – «Званія» описане місце розташування того чи іншого хутора, слободи чи пасіки, кому саме належить і хто саме там живе. Друга велика графа розділена на три менші в яких повідомлялась кількість дворів, хат та родин приналежних тому чи іншому мешканцю. Третя – «откуда и когда каково званія зашедшие», повідомляє про те, звідки і в якому році прибув конкретний поселенець, вихідцем з якого стану він був .

Друга відомість простіша й менша – написана лише на двох аркушах являє собою перелік населених пунктів з числом мешканців. Вона так само містить преамбулу з поясненням про що йдеться у документі. Перша велика графа включає в себе інформацію про належність поселення, його назву та відстань від нього до Української лінії. У другій подано число хат у цих поселеннях.

Значну цінність становить і третя частина видання – науково-довідковий апарат. У ньому розміщені укладені упорядником доволі розлогі й інформативно насичені коментарі, в яких подаються свідчення про осіб, події, адміністративні й територіальні одиниці, населені пункти, що згадуються у тексті джерел. Не менш цінними та інформативними є географічний та іменний покажчики.

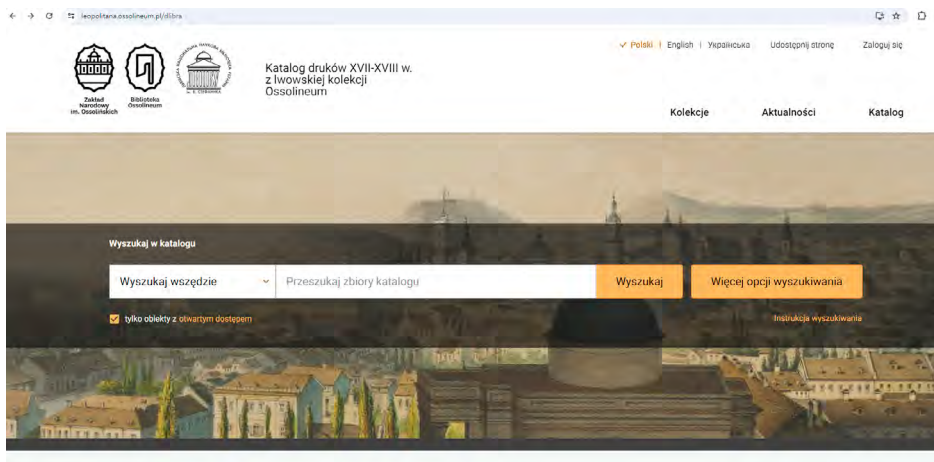
У додатках розміщена мапа-схема залінійних володінь Полтавського полку та історико-художні реконструкції жителів залінійних поселень, створені Сергієм Шаменковим. Це зокрема, образи: сотника Івана Березаня, козака Старосамарської сотні й селянки Старосамарської сотні. Завершує видання кольорове зображення однієї зі сторінок першого документа.

Отже видання є цінним джерелом з історії України XVIII ст., яке дозволяє досліджувати багато аспектів вітчизняної історії вказаного періоду, в тому числі й проблеми колонізації українцями південних рубежів, історії Полтавського полку тощо.

Юрій Волошин

НАУКОВІ ПРОЄКТИ / RESEARCH PROJECTS

“Katalog cyfrowy zespołu zabytków drukowanych XVII-XVIII w. z kolekcji ossolińskiej w zbiorach LNNBU im. W. Stefanyka” : Віртуальна реконструкція історичної колекції

Проект „Katalog cyfrowy zespołu zabytków drukowanych XVII-XVIII w. z kolekcji ossolińskiej w zbiorach LNNBU im. W. Stefanyka” передбачає опрацювання та опис у формі цифрового каталогу примірників видань XVII-XVIII ст. з історичної колекції Оссолінеуму, які після поділу збірки під час та після Другої світової війни залишилися у Львові і сьогодні зберігаються у Відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Каталог міститиме короткі бібліографічні описи видань з інформацією про примірники, а також фотографії титульної (або першої збереженої) сторінки книги та оправи. Окрім створення цифрового каталогу, проєкт передбачає наукові (бібліографічні, книгознавчі, оправознавчі, провенієнційні та ін.) дослідження, які буде проведено як на матеріалі аналізованих пам'яток, так і загалом друків XVII-XVIII ст. Дослідження охоплюватимуть широке коло питань, пов'язаних із друкарською продукцією та видавничими процесами аналізованого періоду.

У рамках проєкту створено дослідницьку групу, до якої входять науковці з різних наукових осередків Польщі та України (двоє з них – Іван Альмес та Ольга Ткачук – є членами Українського товариства з дослідження XVIII ст.): д-р Дорота Сідорович-Муляк (керівник проєкту), д-р Аґнешка Франчик-Цегла, к. філол. н. Ольга Ткачук, д-р Конрад Шиманський, д-р Вікторія Маліцька – Національний інститут ім. Оссолінських; к. і. н. Ольга Колосовська, к. соц. ком. Оксана Зінько, к. і. н. Ірина Качур, Анна Борис, Ольга Сідун – ЛННБУ ім. В. Стефаника; д-р габ. Юстина Кіляньчик-Земба – Ягеллонський університет; проф. д-р габ. Божена Коредчук – Вроцлавський університет; проф. д-р іст. н. Леонід Тимошенко – Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка; д-р габ. проф. УМК Аркадіуш Ваґнер – Університет Миколая Коперника (УМК) у Торуні; к. і. н. Іван Альмес – Український католицький університет; к. і. н. Методій (Станіслав) Волощенко – Архимандрит Вселенського Престолу.

Реалізацію проєкту розпочато у 2022 році. За цей період за участі членів дослідницької групи було проведено два практичні навчальні семінари з каталогування стародруків – у Вроцлаві (1-10.08.2023) та Львові (4-12.12.2023). 23-24 листопада 2023 р. в Оссолінеумі відбувся науковий семінар, під час якого учасники – Д. Сідорович-Муляк, А. Ваґнер, О. Колосовська, О. Ткачук та І. Качур – у формі рефератів представили проміжні результати своїх досліджень, реалізованих у рамках проєкту. Підсумки своїх наукових досліджень

Д. Сідорович-Муляк, А. Франчик-Цегла та О. Ткачук запрезентували також на міжнародних конференціях у Вільнюсі, Кракові та Варшаві. А. Франчик-Цегла додатково підготувала статтю «Literackie i artystyczne obrazy przedstawicieli kultur pozaeuropejskich w książkach podróżniczych drugiej połowy XVIII wieku», яка вийшла друком у 2023 р. у науковому часописі „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”.

Проєкт «Katalog cyfrowy zespołu zabytków drukowanych XVII-XVIII w. z kolekcji ossolińskiej w zbiorach LNNBU im. W. Stefanyka we Lwowie» триватиме до 2027 р. Найближча запланована подія – наукова конференція, яка відбудеться у Оссолінеумі восени 2024 р. Тема конференції відповідатиме тематиці реалізованого проєкту, відтак буде пов’язана із книговиданням та друкарською продукцією XVII-XVIII ст.

Проєкт, який реалізує Бібліотека Оссолінеум Національного інституту ім. Оссолінських у співпраці із Львівською національною науковою бібліотекою України ім. Василя Стефаника, дофінансовано із коштів державного бюджету Польщі в рамках програми Міністра освіти і науки “Національна програма розвитку гуманітарних наук” на 2022-2027 рр.

Інтернет-сторінка проєкту: <https://leopolitana.ossolineum.pl/dlibra>.

Іван Альмес, Ольга Ткачук

Поліцентричність як виклик і перспектива. Нотатки про проєкт «У пошуках центрів: ранньомодерні київські християнства»

Восени 2022 р. в Університеті Гете у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) стартував дворічний дослідницько-видавничий проєкт «У пошуках центрів: ранньомодерні київські християнства». Мета проєкту – запропонувати новий погляд на домодерну історію переплетених християнств широкого регіону, в межах якого особливу роль відігравав Київ і в якому водночас функціонували християнства, для яких Київ не мав значення центру. Межі цього регіону, умовно названого «київським простором», – відкриті й проникні, що дозволяє відійти від усталеного підходу розгляду християнств у нехарактерних для них категоріях кордонів, як-то церковних, політичних, етнічних, протонаціональних та ін. Прослідкувати і зрозуміти центри різного “профілю” (сакральні, адміністративні, інтелектуальні, владні, економічні тощо), різних рівнів і значення, слідуючи за ранньомодерними акторами та у динаміці – основна дослідницька задача проєкту, яка об’єднала редакторську групу і запрошених авторів.

До складу редакторської групи увійшли: директор Центру релігійної культури імені Ігоря Скочилися і старший викладач кафедри історії Українського католицького університету к.і.н. *Іван Альмес*; старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України к.і.н. *Валерій Зема*; старша наукова співробітниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України к.і.н. *Світлана Потапенко*; провідна наукова співробітниця Національного заповідника “Києво-Печерська лавра” к.і.н. *Оксана Прокоп’юк*; провідний науковий співробітник музею “Духовні скарби України” к.і.н. *Віталій Ткачук*. Авторський колектив книжки *“In Search of Centres: Early Modern Kyivan Christianities”*, яка має стати головним результатом проєкту, представлений ученими з України, Греції, Німеччини, Польщі, США та Фінляндії.

Проєкт опирається на інноваційні методологічні підходи, розроблені дослідницькою групою “Polycentricity and Plurality of Premodern Christianities” (POLY), яку очолює проф. д-р Бірґіт Еміх, професорка кафедри ранньомодерної історії в Університеті Гете¹. Засадничим для ПОЛІ-методології є бачення християнств як спільнот взаємодії. Множинність християнств є перевагою і приваблює дослідників, тому що дозволяє уникнути одноманітності, зосередитись на різноманітті, відійти від однаковості трактувань та диверсифікувати дослід-

¹ Див. інформацію на сайті та перше видання, підготовлене дослідницькою групою POLY: Badea, Andreea, and Boute, Bruno, and Emich, Birgit (eds.). *Pathways through Early Modern Christianities*. Köln: Böhlau/BRILL, 2023, (Cultures of Christianity—New Approaches to Early Modern History, vol. 1); https://www.geschichte.uni-frankfurt.de/92594738/Polycentricity_and_Plurality_of_Premodern_Christianities
[POLY](#)

ницькі інструменти й інтерпретації. Поліцентричність християнств обумовлена розглядом центрів як соціальних конструктів, що виникають у тих точках, де посилюються взаємодії акторів, зумовлені попитом і пропозицією. При цьому центри досліджуються не як статичні, а такі, що ростуть, розвиваються, конкурують, занепадають і зникають залежно від запитів акторів і густоти їхніх взаємодій².

Підпис до фото: Учасники конференції "In Search of Centres: Early Modern Kyivan Christianities" (26–28 червня 2023 р., м. Франкфурт-на-Майні, Німеччина) в Університеті Гете.

У різноманітті християнств, які складають глобальне християнство, належне місце займають київські християнства – спільноти взаємодії витворені навколо Києва або інших центрів у київському просторі. Православні; римо-католики; уніати; протестанти різних спрямувань; вірмени, які мешкали у Києві або Львові; греки у Полтаві, Ніжині й кримських поселеннях; старовіри на Стародубщині й Чернігівщині – усі вони мали або не мали стосунок до Києва як, приміром, до важливого сакрального центру, або транзитного торгового міста, або знаменитого осередку ранньомодерної вченості й книгодрукування тощо. Водночас актори творили центри локального рівня, як Острог, Почаїв чи Охтирка, та досягали центрів глобального рівня, як Рим, Константинополь або Єрусалим. У такий спосіб постає дивовижна картина множинності й поліцентричності переплетених київських християнств домодерного часу.

² Emich B. Uniformity and Polycentricity. The Early Modern Papacy between Promoting Unity and Handling Differences // *Pathways through Early Modern Christianities* / eds. A. Badea, B. Boute, B. Emich. Böhlau: BRILL, 2023, p. 43–44, 46.

Учасники конференції “In Search of Centres: Early Modern Kyivan Christianities” (26–28 червня 2023 р., м. Франкфурт-на-Майні, Німеччина) під час екскурсії центральною частиною Франкфурту-на-Майні.

Запропоноване прочитання, певною мірою, розвиває концепцію «київського християнства», сформульовану проф. д-ром Ігорем Сковчилюсом, але у напрямі осягнення не лише історії православних і уніатів двох Київських митрополій, а усієї різноманітності християнського минулого в масштабах відкритого київського простору. Оптика християнств як спільнот взаємодії та інструментальне вживання концепту «київські християнства» дозволяє не обмежувати дослідницьке поле, але запропонувати оновлені вихідні координати пошуку. Зокрема, і щодо інтерпретацій Києва як центру не одним християнством, а багатьма християнствами.

Концепція, яка лягла в основу книжки «In Search of Centres: Early Modern Kyivan Christianities», була обговорена на тематичних робітні й конференції, які проходили відповідно 24 січня і 26–28 червня 2023 р. в Університеті Гете.

Поза цим, окремі доповіді, які надалі увійшли до книжки, були виголошені й продискутовані на кількох значних міжнародних наукових подіях, зокрема: Другій конференції Міжнародної теологічної асоціації “Місія і Православна

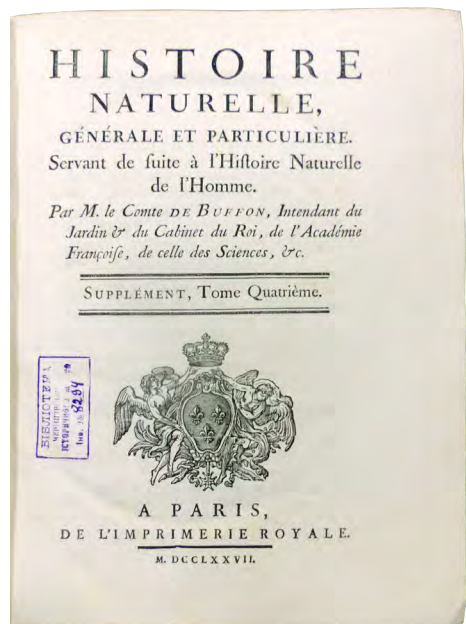
Церква” (м. Волос, Греція, 11–15 січня 2023 р.), Чотирнадцятій Європейській конференції соціальної історії (м. Гетеборг, Швеція, 12–14 квітня 2023 р.), Шістнадцятому Міжнародному конгресі з дослідження вісімнадцятого століття “Античність і формування майбутнього у добу Просвітництва” (м. Рим, Італія, 3–7 липня, 2023 р.), Другій конференції Українського товариства з дослідження вісімнадцятого століття “Переосмислюючи імперії, колоніалізм і політику великих влад: перспектива вісімнадцятого століття” (м. Полтава, Україна, 25–27 жовтня, 2023 р., онлайн) та Європейській академії релігії (м. Палермо, Італія, 20–23 травня 2024 р.). Вихід книжки *“In Search of Centres: Early Modern Kyivan Christianities”* заплановано на кінець 2024 р. – початок 2025 р. Проєкт фінансується Німецьким дослідницьким товариством (Deutsche Forschungsgemeinschaft) і Фондом Герди Хенкель (Gerda Henkel Stiftung).

Світлана Потапенко, Оксана Прокоп'юк

Науково-виставкові проєкти, дослідження Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського (ЧІМ), пов'язані з історією XVIII ст.

В 2022 р. ЧІМ було заплановано виявлення й опис книг XVII – XVIII ст. в науковій бібліотеці музею для складання реєстру / каталогу, але через повномасштабної війни розпочати дослідження стародруків було неможливо. Тому їх вивчення було розпочато лише в 2023 р. і зосереджено увагу саме на книгах європейськими мовами. Дослідження було доручено мені. В цьому році завершується підготовка реєстру та статті щодо результатів попереднього вивчення книг, які в переважній більшості досить цінні видання XVIII ст. Дослідження стародруків триває далі.

Титульний аркуш на фонтиспісі одного з наявних у бібліотеці ЧІМ стародруків XVIII ст.

Наприкінці червня 2023 р. в ЧІМ спільно з Інститутом археології НАН України за підтримки Німецького археологічного інституту (DAI) стартувало два проєкти зі створення 3D-моделей музейних експонатів. Один із них – цифровізація гармат XVII–XVIII ст. із зібрання музею. На разі проєкт завершується. Результати 3D-сканування гармат можна побачити на сайті:

<https://sketchfab.com/choim/models>

3D-модель гармати “Соловей” 1713 року з гербом гадяцького полковника Івана Чарниша

У серії “Джерела до вивчення козацтва” вийшла “Мазепина книга. Перепис маєтностей ясновельможного пана гетьмана 1726 року. Збірник документів” (2023 рік, видання друге, виправлене). Упорядник – старший науковий співробітник музею, кандидат історичних наук Ігор Михайлович Ситий.

ЧІМ став учасником міжнародного виставкового проєкту «Перехрестя: Швеція – Україна крізь 1000 років», який було презентовано 15 – 18 лютого 2024 р. у Музеї шведської армії (м. Стокгольм, Королівство Швеція). Наш музей надав на виставку найбільшу

Обкладинка «Мазепиної книги»

кількість предметів (35 експонатів), що датуються Х–XVIII ст., значна їх частина присвячена періоду гетьманства Івана Мазепи. Для широкого загалу міжнародний виставковий проєкт став доступний з 22 лютого 2024 р. Виставка буде діяти до кінця 2024 р.

Експонати ЧІМ на виставці в Швеції (фото в. о. директора ЧІМ М.М. Блакитного).

*Валентин Ребенок, к.і.н.,
науковий співробітник Чернігівського обласного
історичного музею ім. В. В. Тарновського*

